

VIGILIA

VI. ÉVFOLYAM
1940 SZEPTEMBER

TARTALOM:

IJJAS ANTAL: KÜLVÁROSI ÉJSZAKA (1931)

MAGYAR BAROKK HUMANISTÁK

Szamosközy István (1570?—1610?)

A VISSZATÉRŐ ERDÉLY KÖLTŐI:

CSEREI SZÁSZ LÁSZLÓ: Csillag után futok. Búcsúzkodás. Búcsúra megy kicsi Ambrus. (Székelykeresztúr)

PAKOC S KÁROLY: Máglya-dalom (Szatmár)

REMÉNYIK SÁNDOR: Jaj, nagyot kértél . . . (Kolozsvár)

DEMÉNY JÁNOS: Kodály Székely fonója és a Zsoltár

HARSÁNYI LAJOS: Versek

GÁLDI LÁSZLÓ: Eminescu és a katolicizmus

MIHÁLY LÁSZLÓ: „Ágyban párnák közt” (Székelyudvarhely)

HEGEDŰS ZOLTÁN: Mint a kopsz nyakú csókák (Kolozsvár)

HOLLÓ ERNŐ: Rakottvás (Csík-szereda)

MEGGYES ETE: Öcsém meg én s a trágyázó parasztok (Nagyvárad)

VÉGH GYÖRGY: Versek

HUNYADY ISTVÁN: Utóhang a Kalevalához (vers)

ROBERT BROWNING: Evelyn Hope (vers)

KÖNYVEK

POSSONYI LÁSZLÓ: Két könyv Erdélyről — **FODOR JÓZSEF:** Jelenések évei

MEGGYES ETE: Reményik Sándor: Magasfeszültség — **RAICS ISTVÁN:** Apollinaire válogatott versei — **A.: Tersánszky Józsi Jenő:** Az én fiam

SZERKESZTI:

POSSONYI LÁSZLÓ ÉS IJJAS ANTAL

VIGILIA

MUNKABIZOTTSÁG:

HARSÁNYI LAJOS, SIK SÁNDOR, MÉCS LÁSZLÓ
ARADI ZSOLT, HORVÁTH BÉLA, JUST BÉLA, RÓNAY GYÖRGY

FŐSZERKESZTŐ:

POSSONYI LÁSZLÓ

A magyar katolicizmus szépirodalmi havi folyóirata.
Megjelenik havonta 15-én, évi 500 oldal terjedelemben

Előfizetési ára egy évre belföldön 10 pengő, félévre 5 pengő. Külföldre:
Romániában 400 lei, Szlovákiában 60 korona, egyéb külföldön 12 pengő.

Vállalatoknak
évi előfizetési díj 40 pengő.

Egyes szám ára 1 pengő.

Főbizománnyos: Cserépfalvi, Budapest, IV. kerület, Váci-utca 10. szám.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, IV., Kecskeméti-utca 2.
Telefonszám: 38—44—10. Postatakarékpénztári csekszámla száma: 20.668.

Minden cikkért szerzője felelős.

Kéziratokat nem adunk vissza.

A VIGILIA példányonként kap-
ható minden könyvesboltban.

KÜLVÁROSI ÉJSZAKA (1931)*

REGÉNY

III.

A vásárcsarnok órájának sárgán derengő üveglapján alig akarnak előremozogni az óramutatók. A hideg hömpölygése szinte árad, a fagy metszése éles, ez már a második hideg éjszaka, ma, úgy látszik, nem érkezik már több próbálkozó, csak mi maradtunk itt, legéberebb és legedzettebb harcosok, és — a nyitásig még meg lehetne inni valami meleget itt a közelben, valamelyik „háromkornyítóban”. A vásárcsarnok háta mögé már Budapest alvilág negyedének mellékutcái torkollanak s a ködben itt-is, ott-is széles, sárgafüggönyös kirakatablakok fénye dereng: „Nyitás éjfélután háromkor”.

Nem egyszer megesik, hogy Winterrel ugyanakkor gondoljuk ugyanazt.

— Jó, én is megyek, — mondja. — Miskolczi bácsi majd fenntartja helyünket. — Miskolczi bácsi bólint, szívesen, csak idejében visszajöjjünk! S a helyünkre áll és annak, aki később érkezik, megmagyarázza majd, hogy ez a hely minket illet, várjanak ránk, míg vissza nem érünk. Ebben a társadalmi mélyben, amelynél mélyebb már nincs is és minden réteg *efölött* tornyosul: keménnyé és egyszerűvé préselődünk mind az összetartás keserű fegyelmében. Nem tudom, hogy ebben a fegyelemben mennyi a szeretet. Ellenben bizonyos, hogy sok van benne egy állatfalka összetartozásából. Mi pedig Winterrel együtt nekivágtunk az útnak.

A kávémérés, ahova megyünk, a legnagyobbak közé tartozik a közelié közt, a legolcsóbb és már majdnem kávéház jellegű; amint mondják, kávéház is volt valaha, füstös, forgalmas, zsúfolt éjszakai aquárium, de azután meg kellett szünnie, mert valami sötét rendőri ügy szálai idevezettek. Most egy kemény, barázdáltarcú zsidóé, aki afféle vásárcsarnoki büffévé és tőzsdévé szervezte át, de eltűri azt is, hogy a még kávéházi időből megmaradt berendezés páholyaiba becsapódják és rajtuk négyig-ötig átvonuljon az éjfélután kettőkor csukó közeli vendéglők éjszakázó törzsvendégeinek hada is. Pincérlányok tűnnek fel kísérőikkel, pincérek kártyáznak fillérekben és álláscserekből és néha-néha a mélységnek egészen mástermészetű tájékaikról, de fizikailag

* Az olvasók elnézését kérjük a regényrészletnek az elmúlt számból való kimaradása miatt. A szerző katonai szolgálatot teljesít és regényünknek ez a része még ott íródva, vele volt. *Szerk.*

egészen közlről felbukkan és átfut egy-egy ernyedt és éber kifestett arc is. Látogatásuk alig tart tovább, mint hogy — többnyire állva, a pultnál, sietve és idegesen — megisz-
nak egy-egy forró teát, kávét vagy rumos feketét. Utcáik ho-
mályos lámpásai idederengenek a kávémerés függőyei fe-
lett szabadon maradt párás ablakfelületeken át, de a mi vi-
lágunk és az övék között van egy kegyetlenül kemény vonal.
Mi dolgozunk.

— Keresték! — mondja Winternek, mikor megpillant bennünket a füstben és gőzben a sarokmelletti ajtónál fel-
bukkanni Marika, a pincérlány. Csak ritkán esik meg, hogy
Winter bizonytalan, vagy éppen ideges, de most az; még
össze is rezzen.

— Mit mondott annak, aki keresett?

Az vállat von. Nincs ebben semmi különös. Mi itt szavak helyett inkább afféle egyezményes jelekkel érintkezünk, jel-
képekkel, mint a térképen és rövidítéssel, mint a gyorsírás-
ban. Aki ezt nem érti, nem idevaló, s Winternél az apró és
áruló jelek közül való, hogy néha kiesik ebből az érintkezési
stílusból. Ebben a pillanatban nem érti, mit mond a vállat-
vonás. De az égőhajú, álmoszemű lány megmagyarázza neki
szóval is, szinte durcásan:

— Hát mit mondjak neki? Azt, hogy keresse meg a csar-
noknál, ott *szok* ilyenkor lenni! Vagy nem? — Azután meg-
kérdi meg, de már egészen hivatalos hangon: — Mit hozok?

Mind a ketten feketét kívánunk; „nagyot”, „nagy rum-
mal”. Ezek a mértékegységek elég bőségesek, a nagy fekete
három deci folyadékot jelent, beleértve a féldeci rumot is.
Hogy előttünk öntsék bele, a becsülethez tartozik. A szesz:
nem játék itt. S miközben a rum és feketekávé összekeve-
redett illata körülfolylja merevvé fagyott arcomat, ismét ját-
szani kezd velem a kísértés, mint a délibáb, hogy egyszer
megírva mindezt, megírom, hogy ebben az életformában
ekkora részt foglal el s milyen összefüggésekben áll mind-
nyájunk életével a szesz. Hogy ez az íz és a hő, amit áraszt,
az a marás és édesség amit ad, mennyivel fontosabbá teszi
számunkra, vagy bármely más osztály számára. (Akkor, ami-
kor erre gondoltam, először tudományos szociográfiát akar-
tam írni, később inkább mű-regényt. Még nem tudtam, hogy
így fogom megírni, mint alakítatlan valóságot, egy kort és
egy élet egy darabját).

De ebben a pillanatban ez fontosabb mindennél: a forró
ital, hogy felolvassza bennünk a hideget. Az arcunk ég, —
csak akkor éreztük, milyen hideg volt, amikor idáig jöttünk
a vásárcsarnok kapujától; mintha folyékony jégbe lépeget-
tünk volna, vagy talán inkább jéghideg légnemű ércben.
Csak ezekkel a hasonlatokkal lehet érzékeltetni ezeket a téli

éjszakákat, amikor a hideg metszően áll, az érintése éles mint a kés, s a súlya olyan, mint valami bronz koloszsusó. Körülfolyja az embert ezzel a súllyal és a lebegése mégis testetlen. Ezrek és ezrek vagyunk, akik nem tudunk ellene harcolni semmi mással, hajlékot szerezni és ételt szerezni ellene, csak csupasz önmagunkat és csak napról-napra, mint valamikor régen, vajjon hogyan sikerült ez a mai éjszaka. Tudunk-e keresni valamit? Amikor majd fizetek itt, éppen pár fillér marad majd a zsebemben és ha gyengén fut le ez az éjszaka, ott állok majd a nap előtt, étel nélkül és alaptőke nélkül, odahaza jéghideg szoba vár, a hátam mögött egy éjszaka, ami legyőzött és előttem egy éjszaka, ami le fog győzni, én pedig nem szeretem a legyőzésekét.

— Nézzen körül! — mondom óvatosan Winternek -- Hátha lehetne valami jobb munkát biztosítani. Maga itt jobban ismeri az embereket!

De Winter legyint.

Ő már körülnézett, megbecsülte a helyzetet, az a négy nagy ceglédi ügynök, akik a legjobb emberei és mindig nagy szállítmánnyal jönnek fel, nincs itt, ez a társaság itt alig szakmabeli, talán majd később jönnek.

A zajongó, telt helyiség nekünk valóban nagyon sivár. Három fülkében is csak pincérek és kártyások ülnek, vastag porcellán feketekávés csészékből isszák a rumot, — szeszt itt tisztán nem volna szabad kimérni, — a nagy asztalnál az egyik közeli nagysöntés egész nap hajszolt pincérlányai tartanak utólagos élszámolást egymás között. A többenél csupa ismeretlen arcok, a vásárcsarnok szállítói közül egy sincs itt, akit ismernék és aki munkát adna, lehetőleg egész reggelig. Az egyik páholyból a társnője és két ismerőse mellől átjön a Vali, valamelyik Nagyfuvaros utcai kocsma pincérlánya; éjjél után néha meg szokott ott fordulni Winter, mikor könyvekkel házal, ott jól ismerik. Fáradtarcú, okos, öregedő lány s keménysége és józansága alatt tele van jóindulattal.

— Keresték nálunk kétszer is, — újságolja Winternek barátságosan és leül. Nem egyébért, csak azért, mert egész nap talpon volt és a lábai fájnak. — Egyszer vártak is magára.

Winter bólint. Nyugalma mögött újra, mint valami acélhálón, megfeszül az éberség és az idegesség. Azóta sem látam senkit, aki a rejtőzés és valami rejtélyes tett akkora feszültségében tudott volna élni. Nem is hiszem, hogy ez a helyzet többé is bármikor megismétlődhet. De akkor, 1931-ben, egészen más volt a világ, mint ma: a Balkánon akkor nemrég lőtték agyon Stambulinszkit; Bukarest — a maga zűrzavaros nappali és színes éjszakai életével — titokzatos és ismert hírtovábbító központ volt, Erdélyben, úgy emlékszem, éppen Kolozsvárt, a középeurópai magyarság számára szerkesztett kitűnő szélsőbaloldali folyóirat jelent meg s a

budapesti irodalomnak nem egy tagja tartotta fontosnak, hogy annak néhány budapesti fiataljával, az itteni szociáldemokrata forradalom disszidenseivel jó viszonyban legyen; Prágában orosz avant gardista filmeket játszottak a mozik, Bécsben pedig a taborstrassei Central-kávéházban magam is ültem nem sokkal később s körülöttem, mint valami aranylőfényű lázban, a marxista Bécs egyesületi, irodalmi, mozgalmi és szellemi vezérkara ült és vitázott, Berlinben még gépfegyveres harcok folytak a Moabit-városrész lapos háztetőin és szeles, sivár utcáskain, a francia belpolitikában akkor lett nagyhatalommá a Vörös Öv, amelynek életéről éppen akkor jelent meg Lhande könyve: a „Christ dans le Banlieu”.

Az asztal mellől, ahol akkor ültem, tulajdonképpen korunk történetének egy darabját láttam. Az az „ügy”, melyben Wintert keresték, az ebben a metszetében villoghatott az európai éjszakának: a bucaresti Capsa-söröző gőzkörétől s olajzöld félgörög és féltatár arcairól valamelyik prágai kávéház vékony szemüvegű, sápadt, nagyállú szláv entellektueljein át a Bécset övező Karl Marx- és egyéb erodítészázak gondnoki irodáiig, párisi elővárosok városházainak hivatalaiig. A tél ekkor kemény volt és kiterjedt egész Európára, a jelentések szerint csak Magyarország maradt még hó nélkül a Kárpátok koszorúja közt. A hó alól és hófelhőkön át világitott oda az éjszakába Bukarest lámpái, hó volt a bécsi Stefansdom magasba nyúló kőcsipkéin s alatta a város utcái jéggé fagyott hóval fedve, egészen úgy, mint valami ostromlott város árcai. Berlinben egészen befagyott a Spree és magas hóhegyek emelkedtek az Alexander-platzon. Még Párisban is hó esett. A Montparnasse egészen havasi képet nyújtott és a Montmartre fölött szétszórt lámpák közt halványan világitott fehér márvány falaival az a bazilika, melyet engesztelésül ajánlott fel éppen bűneinek mocsara felett Jézus Szentséges Szívének a bűnbánó Franciaország. Ilyen volt Európa körülöttem az éjszakában.

De azok, akik körülöttünk voltak a Rákóczi téri vásárcsarnok hátamögötti mellékutcák egyikének sarkán, néhány füstös villanylámpa alatt s piszkos, függönyös sárga üvegfal között: nem tudták ebben a pillanatban, hogy erről van szó.

(Folyt. köv.)

MAGYAR BAROKK HUMANISTÁK

SZAMOSKÖZY ISTVÁN (1570? — 1610?)

„*Monumentum aere perennius*“, melyet munkáiban emelt magának. Alakja azonban alig sejtődik a személyére vonatkozó gyér adatok tükrében. Még születésének, halálának évét, helyét sem tudjuk. A korabeli harcosokról számos kép számol be, Szamosközy Istvánt még se örökítette meg.

A Szamos közéről eredt s törökidulás folytán elszegényedett nemes család Erdélyben tengődő leszármazottja lehetett. Tehetsége korán főúri pártfogókat nyert. Valószínűleg Kolozsvárott tanult, majd Kovacsóczy Farkas, a humanista kancellár kiküldi a padovai egyetemre. Ott írja meg első zsongéját az Erdélyben található római régiségekről. Itáliában, a humanizmus tűzhelyén, a magyar ifjú mintegy diadalmas felkiáltással

egy vándor olasz piktor, vagy német jametsző rajzónja adja ki munkáját: Én is római polgár vagyok! A hajdani Birodalom területéről jöttem s a római szellem telíti lelkem. Padovában vidám farsang verte fel az utcákat, míg a magyar diák utolsó simítását végezte régiségtanán.

Szamosközy bizonyos mértékig Róma fia lett nemcsak szülőföldjének múltja és humanista műveltsége miatt. Itáliai tartózkodása, római látogatása megteremtették lelke kapcsolatát a katolikus Rómával s életreszólóan befolyásolták. Pedig protestáns volt. A Báthoryak uralma s az erdélyi diákoknak itáliai oktatása azonban ki egyenlítősen hatottak Erdélyben s jó ideig késleltették a német egyetemek puritán pedantériájának egyeduralmát, művelődés és hitélet tekintetében egyaránt.

1594-ben tér vissza a fiatal Szamosközy Erdélybe. A humanista lelki, szegény nemes nem lép közpályára. Szegény ember létére nem kényszerült erre; tanult emberként fejedelmi kegy emelhetette volna, de ő nem tartozott a törtetőkhöz s Báthory Zsigmond véres uralma, melynek akkoriban esett áldozatul Kovacsóczy kancellár is, nem csábította művelt lelkét. Bizonyára már akkor kap kis hivatalt a fejedelmi, vagyis az országos levéltárban, ahol elvonultan tanulmányozza a régi iratokat s igyekszik azon, hogy történelmi munkákban ragadja meg a rohanó, zavaros kort.

A Báthory utáni interregnum idején bukkan fel újra. Elmaradt fizetéseit sürgeti a kormányzó császári tábornokoktól. Majd Bocskai István mellett látjuk. Beadványt intéz az országgyűléshez kedves levéllára érdekében. Zsigmond fejedelem ugyanis nérói tetteit nézői módon akarta eltörölni: elrendelte volt az irattár elégetését. A hivatalnokok az anyag jó részét megmentették a romlástól, de ez az értékes maradvány kötegekbe kötve, hasznavehetetlenül hever egy rozszant toronyban, kiléve az egereknek és az időjárásnak... Bocskai a levéltár konzervátorává nevezi ki s udvari történelmíróvá. Végrendelésében is lelkük üdvösségére esketi rendelkezései végrehajtóit, hogy kétezer forintot fordítsanak Szamosközy iratainak kiadására. Bocskay utóda, Rákóczi Zsigmond fejedelem is kitünteti Szamosközyt: Fehér-úrott házat és vidéken nemesi birtokot adományoz neki történetírói működésének elismerésül.

*Munkái mégsem láttak napvilágot. Tán korai halála akadályozta meg a befejezésben, vagy Bocskai ezresei másra sikkadtak el... Kéziratai vándoroltak, bújdos-
tak. A császári hivatalnokok is rátették kezüket s megsemmisítették Básta korára s egyéb, Bécsre nem kelle-
mes jelenségekre vonatkozó feljegyzéseit. Négy kötetre*

való töredék maradt fenn az első oknyomozó, modern gondolkodású magyar humanista történetíró írásaiból.

Szegény, zilált országban élte le rövid, szerény életét. Bocskai alatt süttött rá csak egy kis napfény. Vagyis ebben a rövid időszakban várhatta sorsa jobbrafordulását. A humanista ugyanis ekkor műveli az irodalomban hagyományos műfaji, a pénzügyi költészetet. De ekkor se hálálkodó, csak kérő verseket írt. Rákóczi fejedelem adományai idején pedig már el is tűnik az élők sorából.

A történetíró csak mellékesen, jegyzetei közt vetett

pa'irra verseket. Apróságokat. Inkább versfaragó; játszik már a leoninus barokk izellenségével is.

Legszébb verse töredék maradt, csak fordításunkban egészítettük ki hézagos sorait. Buda váráról írta, mikor Bocskai 1605-ben a törökülte Rákos mezejére kísérté, ahol a nagyvezér vendégelte meg a szövetséges fejedelmet és kíséretét, melyben az udvari történetíró is helyet foglalt.

Tréfás formában ünnepli Erdély felszabadulását az idegen uralom alól. Szép elégiában siratja az ország elszakított fővárosát: Budát, midőn Bocskai kíséretében ellátogatott a Rákos mezejére.

BUDA

1605 novemberében, a Rákos mezején.

Ó, te nemes, minden népnél híres Buda vára,
csillagokig meredő büszke királyi orom,
Zsarnoki ozmán igát, aki már akaratlan uralván,
rettenetes gyászod sírva, siratva nyögöd!
Jaj be nagyon régen nem láttad már gyülekezni
síkságod mezején vérbeli nemzetedet,
ott, hol a Rákosnak vize fut szaporán a Dunába, —
mind valamennyi között legjelesebb patakunk!
Ó, te királyi Lakunk, te vitézekkel teli Székünk,
ellenség dühe nem bírt sohasem teveled:
Hogyha rút vakság nem hajtja a németet erre,
úgy faladon sose vert volna tanyát a török;
állana még Budavár s országunk véd fala lenne,
nem dúskálna sosem kincseiben jövevény!
Mert a világosság meg az év ura, Phoebus Apolló
hatvanöt esztendőt már le a földre hozott,
jó Buda vára fokán amióta megült a pogányság
és Magyarországtól elszakítá a csalárd.
Bárha szabad mostan közeledben elülve csodálunk,
hej, szomorún nézzük tájaidat s faladat!
Ellenség, idegen lévén ura most mezeidnek,
még neked is, Rákos, megkeserült a vized!
Add, Úram Isten, a rét, hova vándormód telepedtünk,
újra hamar népünk otthona, földje legyen;
és te, királyi Budánk, szent István egykori vára,
újra magyar Koronánk udvara, székhelye légy!

FRÁTER GYÖRGY SIRJÁRA

György, ki először hoztad a békét
és a magyar föld érte magasztal,
álnok irigység áldozatául:
jaj, leterített!

Ó, te nagy elme, kár hitet adnod
csalfa barátoknak, mert ime rád tör;
kérdézd ekkor szembe tekintve:
Mondd, mit akarsz itt?

Rettenetes súlyt véve magadra,
adtad uradnak ő birodalmát,
s hajtva a vádra, általa estél
mégis a vészbe.

Arra igyekszel, hogy mit a fegyver
nem tud elérni, érvük el ésszel.
S mint aki bűnös, büntetlenül lőn
érte halálad.

Virtusaiddal felnövekedtél,
messze maradt el bárki alattad.
Im, ez okozta, hogy leterültél,
rémületünkre.

Mert oka nem volt, senki se tud rád
vádát emelni; ime, nyugodj hát!
Lám, odavesztek, mind, kik utánad
visszamaradtak.

Ezrediken túl múlt vala ötszáz
s ötvenegy éve akkor az Úrnak,
Tél-hava tíz és még hatodik nap
ölt meg a gyilkos.

NÉHAIVALÓ BOCSKAI ISTVÁN FEJEDELEM CIMERKÉPÉRE

Hét szál mályvavirág áll összekötözve a pajzsán,
s rajta oroszlán, mely kopjvasát emeli.
Bocskai István ős, hős címere, im, ez a jelkép
s rajzának méltán jószavú, jó oka van.
Mert amiképp felkél, amidőn dühödött, az oroszlán,
elyneli bősz torkán mind, aki ellene száll:
Úgy e vitéz fejedelmünk is támadt erejében,
árva hazánk iszonyú vészeit elzavarón.
Nem rémült, ha vihar támadt, de kiállta vitézül,
mert igazak dolgát védi az Isten, az Ég.
Pusztul a gazság és elhull a bilincs kezeinkről,
szűzi szabadság jó, jámbor Erény, meg a Jog.
Ó, te dicső hőrosz, hallatlan tetteid által
érdemeket szerzél nép, meg az Isten előtt!
Szörnyeket elnyomván, szállsz égbe heraklesi módon
s nálánál ott ő szebb helyet ad teneked.

ÜSTÖKÖS.

Rettenetes fénnel vándorlok az ég tetejében,
üstökömet látván, borzad az emberi nem.

BOCSKAI ISTVÁN FEJEDELEM BÓKEZÜSÉGÉRŐL.

„Adni fogok”, szól így, amikor pénzt kérek, a Fenség
és kikísér kegyesen. — Ó, fejedelmi uram!
Vajha ne biztatnál mindig csak a tünde jövővel:
Több nekem ajkadról egy kicsi szócska: „Adok!”

UT SEGETES AUSTER, SIC CONCURTIT AUSTRIA GENTES.

Forgószél kavargó, majd jégessőt hoz az *auster*:
Ausztria belharcot szít s azután leigáz.

Latinból: *Geréb László*

A „Magyar barokk humanisták” című cikksorozatunkban a *fa-*
metszetek Pohárnok Zoltán és Farkas L. művei, amelyek a Geréb
László fordításában megjelenő Janus Pannonius: „A Duna mellől”
című kötetéhez készültek.

A VISSZATÉRŐ ERDÉLY KÖLTŐI

CSEREI SZÁSZ LÁSZLÓ:

CSILLAG UTÁN FUTOK

Míg az okos:
zsugori
csip-csup aranyát rakja félre.

Csillag után
futok én,
mint három király a mesébe'.

Nekik házuk,
kertjük lesz,
az istállójukba hat bivaly

Az ég alatt
ülök én
Isten szabad madaraival.

Asszony is
az övük lesz,
házukban dolgos, lompos állat.

De én nékem
maradnak
szűzen, fiatalon az álmok.

Szép házuk
nem kívánom;
nem hullt erembe Jákób vére.

Szent csillagot
űzők én,
mint három király a mesébe'.

BÚCSUZKODÁS

Fűre néztem,
harmatcsepp
csüngött hegyén.

Tönkbe verve
fejszeél
villant felém.

Nagyra tárta
vigan a
kaput a szél.

Hold karéja,
ég s a föld
szélére ért.

Kemencéken
púposra
nőt a kovász.

Ajtófába
csúf, csukjás
szű szaporáz.

A világból
kifolyik
lassan a vér.

Elindult már
elém a bús
bivalyszekér.

BUCSURA MEGY KICSI AMBRUS

I.

Sötét erdön,
zöld csapáson
megy magába
kicsi Ambrus.
Tarisznyája
vállra vetve,
anyja sütte
arany cipő,
rózsás kennyér
alszik benne.

Szürke sziklán,
kerek kövön,
erdő mélyén,
patak torkán
varangy izzad
nyársba húzva.
Zsírja cseppen
serpenyőbe,
bűvös zsírja
kivájt kőbe.

Szederinda
utána nyúl:
fördülj vissza
Pitó fia,
térülj vissza,
míg nem késő;
a réteken
szerte-széjjel
boszorkányfű
lőszügyig nő.

Hogy térülnék
már én vissza,
Csíksomlyóban
búcsú léssen,
— kerek éve,
hogy készülök
s ha éppen úgy —
itt van vélem
kicsi fejszém,
s éles késém.

Ösvény végén,
keresztútnál,
bokor tövén
áll a Vámos.
Három ujján
tűz világol,
pokol tüze,
kénes tüze
három ujján
vérbe lángol.

Zöld pázsiton,
forrás torkán
letelepszik
kicsi Ambrus.
Egyet lúni,
cipőt szegni,
vizet inni,
zöld tisztáson
fűre fekszik
kicsi Ambrus.

Tilinkószó,
csuda nőta
csurran át a
kéklő égen.
Tündér szava?
Ördög szava?
Tilinkószó
bűvös hangja
álmot szór a
vén havasba.

Zöld pázsiton,
forrás torkán
kámzsás lepke
egyre mondja:
ne feküdj le
Pitó fia,
le, ha fekszel,
meg nem ébredsz;
gonoszaké
az éjszaka.

II.

Madár kiált.
Erdő mozdul.
Ébred a szél,
munkára kél
felhőt dobni
sárga holdra.
Fátylat kötni,
könnnyű fátylat,
fehér selymet,
két szemére.

Ökörnyálon,
sötétségen
sorra jönnek
éji árnyak.
Zöld pázsiton,
forrás torkán
egyre többen
járnak táncot,
forgó táncot,
bolond táncot.

Zöld pázsiton,
forrás torkán,
szűkül a kör,
nő a sötét
egyre jobban.
Lópatás láb,
boszorkány láb,
kicsi Ambrus:
Pitó fia
testén dobban.

III.

Ébred a nap,
Felhőből font
ezüst szekér
száll az égen.
Csíksomlyónak
néz a rúdja...
Búcsúra megy
kicsi Ambrus,
Szűz Márjához
Csíksomlyóba.

PAKOCs KÁROLY:

MÁGLYA-DALOM

Uram, tudod, hogy én szeretlek:
az arcod éjem-nappalom.
Egész magam oltártüzedben
emészttem el s sok búsulásom
a papi élet-állomáson
mindig veled vigasztalom.

Uram, tudod, hogy vágyaimmal
a végtelenbe törtetek.
Az én magasság-éhezésem,
éjjel-nappal való menésem,
álmodásom és ébredésem
csak érted van és csak veled.

Te fölragadtál magasba engem
s én lebegek a föld felett,
mint a sziklák madárkirálya.
De lent ma emberek csatáznak,
envérük záporában áznak
s én értük meg-megremegek.

Uram, te papnak tettél engem.
A papnak vére áldozat.
Szeretnék lent a zord arénán
oltárt emelni és a máglyán
feküdni, égni, mint a bárány,
mely önvérével nyugtot ad.

Ha elül a népek viharja
s fölöttük földerül a nap,
a mézes béke égi napja:
ölelj Jézus magadhoz engem,
hisz csodádat viszem szívemben:
elégett önnönmagamat.

(Szatmár)

REMÉNYIK SÁNDOR:

JAJ, NAGYOT KÉRTÉL...

Jaj, Barátom, nagyot kértél tőlem, lehetetlenül nagyot!
S ezen az egy ponton én kegyetlenül makacs vagyok.

Tizennyolc éve prédikálom: *maradni*, s a fészken megülni:
Én segítek Neked innen kimenekülni??

Nem segítek. Ha tehetném is: *nem akarom*.
Szakadjon le tőből inkább a két karom!

Viadukt ha lennék: beomlanék a lépteid alatt.
Híd ha lennék: vízzel vitetném magamat.

Alagút ha volnék: rádszakadnék szörnyű robajjal.
Asszony ha volnék: tartóztatnálak hosszú jajjal.

Farkas ha volnék: riasztanálak üvöltéssel.
Ha útonálló: állnék utadba hosszú késsel.

Erdő ha volnék: kigyulladnék sorompó-lánggal,
Tűzesőben haladhatnál csak rajtam által.

Holttestemet vetném elibéd akadálynak,
Csak *azon* át inthess búcsút Erdélyországnak.

Tizennyolc éve prédikálom: *maradni*, s a fészken megülni.
Láttam a vért az ereinkből cseppenként folyni s zúgva
dülni:

Én segítek Neked innen kimenekülni??!

1937. Kolozsvár.

MIHÁLY LÁSZLÓ:

„ÁGYBAN PÁRNÁK KÖZT”

„Ágyban párnák közt” mégse mult el ő,
s a nyári naptól megperzselt mezőre
ömlött a vére: de sebe megújul
időnként, s felsikolt minden időre

szólón a szó: szabadság! Im, Petőfi
így tünt el, mint látomás: akarta
ezt. Nem látták, amikor reá lesújtott
a vas, s nem hallatott jajt. Eltakarta

a harc füstfüggönye s nem látta senki
többé. Egyedül, egyedül maradt
az emberek közt a végpillanatban,
s fennről kapott csak reménysugarat.

„Ágyban párnák közt” senki se múlik
ki innen, aki költő igazán:
harc, kétségbeesett viaskodás
a sorsa, s növekvő, szörnyű magány.

Egyedül él s látatlan pusztul el,
akit homlokán e bélyeg jelöl.
Búcsúszavát ki hallja meg? Keresztje
sincs: jön, s elmegy az emberek elől.
(Székelyudvarhely)

HEGEDŰS ZOLTÁN:

MINT A KOPASZ NYAKU CSÓKÁK

Felhős az ég, keletről hajtja őket
a szél, Erdély felől, — a Szamosból talán,
s Szamos vizéből panaszos könnyed'
hordja felém most, Nagyanyám.

Indulok hozzád, könnyeid letörlöm,
ne sirj! az örömem ma oly lobogó,
mint Szamos fölött a Fellegváron
újra a magyar lobogó.

Igy akarok én hozzád menni,
károgva szállni, mint kűnt a Sétatér
fái fölött a kopasznyakú csókák —
és hinni: ami rég volt, újra él!

Tudom, mire majd hazaérek,
aranyló sárga lesz a Hója,
s a lányok ajkán, akik még várnak,
kicsit majd öreges a nóta.

Húsz éve már, hogy elbúcsúztam,
s ki fölött elmúlt, nem kora öregség!
Nagyanyó, vigyél a Monostorra vissza,
s adj vén unokádnak ordát és tejecskét.

(Kolozsvár)

HOLLÓ ERNŐ:

RAKOTTYÁS

Rakottyásnak hívták. Nagypák
ajkán az ősi monda szól:
falu volt, villás-bőség szállott
irtáson nőtt házaiból.

Ötszáz éve, vagy talán régebb,
véresen jött az alkonyat
s a falucskát meglepte titkon
egy portyázó tatár csapat.

Aki maradt, küzdött az árral,
míg elfolyt vére csöndesen,
tüzek hamvasztották a falvat
s pernyék röptültek az égen.

Maradék népe a hegyekben
kivárta, míg a vész letelt,
más helyen épített magának,
vetett, harcolt és szüretelt.

Bozótok tüzdelték Rakottyást
s elpusztított házaiból,
a monda zengi: éjtszakánként
egy Mária-legenda szól.

Falvak eltűnnek, Isten él csak,
új, új lapokat hajtogat
s a föld hajigálta a porló
köveket, sárgult csontokat.

(Csikszereda, 1938.)

MEGGYES ETE:

ÖCSÉM MEG ÉN, S A TRÁGYÁZÓ PARASZTOK

Hej, otthon most derűs tavaszra várnak,
és a vén Bihar tája hófehér.
Várad utcáján, vagy tán Száldobágyon
— gyerekkorom újra kísértő álom —
nagy nyikorgással baktat egy szekér...

Trágyát visznek komor, subás parasztok,
s pattogatunk ott én meg az öcsém.
Az öreganyánk haza szólogat már;
de gyerek-kedvünk újra-újra kél.
Nagy messziről: húsz év bús távolából
nyikorog még a trágyás rossz szekér...

A szőlődombok most tavaszra várnak.
Nincs ott szekér, se ostopattogás.
A rügyek lassan-lassan visszabújnak;
csak itt-ott hangzik egy káromkodás.
Hej, Száldobágy, hej, Várad; hogyha egyszer
a rossz szekérral arra járnék én;
s apró ostorral hajtánánk az ökröt
gyerek-kedvünkben én meg az öcsém!...

Az Ér mellett a szőlők újra érnek;
a Kőrös új, mesés nótát dalol;
és én megyek rigót kergetni újra,
s rügyek pattannak messzi valahol...
A Kőrös dalol és dalol az Ér.
Tavasz van; trágyát hordunk régi kedvvel;
nótát nyikorog a régi szekér...

Szüret lesz a váradi hegyeken majd:
a kádak telnek, puttony roskadoz.
Dús fürtök alá trágyázzuk a földet;
piros gerezdből csordul majd a vér...
Hej, ősz jön majd, s a váradi hegyekben
megnyikordul a régi rossz szekér...

(Nagyvárad, 1938.)

DEMÉNY JÁNOS:

KODÁLY SZÉKELY FONÓJA ÉS A ZSOLTÁR

Kodály egész oeuvre-jét hatalmas egységgé fűzi a zenei gondolatok szimbólum-nyelvének rokonság-köteléke és hierarchiája. Molnár Antal írja, hogy „ugyanúgy föl volna építhető az ő munkáiból egy hatalmas „Kodály-éposz”, a zene-érzelmek hőskölteménye, ahogyan az ógörög rapszodoszok énekei homéroszi építménnyé tömörültek. A művészi eszmévilág tömör egysége teszi munkáit egyetlen Mű-vé, melyben a közös gyökéren táplált zenei szimbólumok széles átfogású mitológiát alkotnak, ahogy azt Bach művein Spitta és Schweitzer kimutatta.”

Ha a „Háry”-ban a bujdosó gondolat mítosszá bomlott, a Zsoltárban hitté szélesedik:

*Én pedig, Uram, hozzád kiáltok,
Reggel és délben, este könyörgök,
Megszabadulást tőled várok,
Az ellenségtől mert én igen tartok.*

*Te azért lelkem, gondolatodat,
Istenben vessed bizodalmaidat,
Rólad elvész minden terhedet,
És meghallgatja te könyörgésedet.*

Ime: a „Krónikás ének 1918-ból” (Ady) után egy új „Krónikás ének 1923-ból...”

És vajjon milyen szépségek tárulnak fel e lélekké fűrdető emberi zokogás nyomán?

Egy mitikusabb színpadi látomás — mélyebb rétegekből, mint a Háry János: a „Székely-fonó”. — S egy monumentális zenei dóm — magasabb szférákból, mint a Psalmus: a „Te Deum”.

A Székely-fonó daljáték abból a rétegből merül fel, amelyből a Kékszakállú herceg vára: a balladák világából. Bartók ennek a világnak a sorskörei alatt rekedt, ezt a világot kerekítette egyre nagyobbra; Kodály géniuszának ez csak egy állomás, mert miként a Háry kuruc-mitosza körén a Psalmus hitvallása fakadt, ugyanígy: a Székely-fonó ős-mitosza után egy szélesebb horizontokba kiáltó hitvallomás...

A Székely-fonó azonban, mint egyetlen és egyszeri műalkotás: különálló és zárt világú mitológia-miniatűr. A Háry Já-

nos álom az álomban, a Székely-fonó mítosz a mítoszban, álom a „honnan?”-mítoszlól, abban a „hová?”-mítoszban, amelyet élünk. A görög-szomjas Németh László megértő sorokban érzi át ezt a műalkotást.

„Nincs több meséje, mint amennyi ötven-hatvan ölelkező népdalból valahogy kialakul, de benne van az örök mese, amit a népdal, sors, szerelem és halál játékaról mondani tud. Aki ezt a százados operaszöveget rakta maga elé, nagy feladatra vállalkozott. Össze kellett olvasztania az elszórt dallamokat; önmagában kellett megtestesíteni a nép hosszú nemzedékeit; egyenlőnek kellett lennie egy egész néppel; mert ha nem egyenlő: hiába a gyűjtőmunka, a dalok szétesnek, a zene csak kommentár lesz; a századok nem támadnak fel az órában... A darab középpontjában Görög Ilona balladája áll, melyet a fonó fiataljai maguk mulattatására játszanak el. A magános szereplők Bertalaki László és anyja, Görög Ilona és anyja párbeszédét éneklük, a kar pedig szinte a ballada mögött megjátsza, ami a párbeszéd-tagok közt történik. Bertalaki László anyja hiába épített csuda malmot, csuda tornyot. Görög Ilonát nem engedi az anyja. Akkor a halálba küldi búsuló fiát. A kar kiteríti s a ballada mögül betör a sirató.

*Jaj, jaj, jaj, jaj, kedves bátyám
Jaj, mért hattál itt bennünket ilyen árván
Ebbe a nagy szomorúságba.
Jaj, de nagyon siettél
Abba az örökös házba,
Akin se ajtó, se ablak,
Csak a nagy sötétség.*

Rögtön érezzük, hogy az egész daljáték efelé a sirató felé emelkedett. Vágy, tombolás, incselkedés mélyén ez a jajgatás érett. A rejtőzködő nép leleplezte magát s mint a derűs Helászából a szeméit kitépő Oedipusz, úgy támoogy elő e nép cifra külszíne mögül az örök vesztes: a sirató.”

A Székely-fonó a hagyomány-örző, „gyepüvédő” székelység lelkének tükré. Szinpadi látományában egy tovatűnő világ kopjafáit állította fel Kodály; „Sírfelirat” ez is, mint zongoravíziója, de teremtő, megújító Élet fakad belőle. „A népkultúra sorvadásában — írja Németh László —, ha egyszer megkezdődött, nincs megállás; a megőrzésére egy mód van csak, ha emlékeiből a szellem a műveltek kultúrájába szívódik fel” — s a művelt réteg vezérlő szellemei hitté, mítosszá bontva: egy lelki újjászületésben teszik egyetemes érvényűvé igazságait. Erdély balladáiban egy „a népek menetéből lemaradt embercsoport, meséi és lidércéi koldus-tündér világával takarózik a végzet elől”. Am Kodály géniusza ezt a világot, ezt a lelket Ige-ként hirdeti, s ebben — mint Molnár Antal kimondotta — „máris igazsággá érleli az utópiát, mert itt valóban a mai Európa Evangéliuma beszél”.

Bach a János-passió (1723) után egy évtizedre a H-moll nagymisét kezdte írni; Kodály a Psalmus Hungaricusra (1923) egy évtized után a Te Deumot írta meg.

E mű Budavára visszafoglalásának kétszázötvenedik évfordulójára készült, nagy perspektívái azonban egy szellemi honfoglalás lehetőségére is utalnak, — ami még csak Kodály géniuszában valóság, a valóságban álom: Buda eszmei értelemben vett visszafoglalására, a középkori Buda lélekprimátusára Kelet Európában. Kodály a Psalmusban bachi magasságokban szárnyal, a „Budavári Te Deum”-ban pedig a zene-történelem elképzelhető legmagasabb csúcsára érkezett: Palestrina lélekknívójára. A legegységesebb új-középkori alkotás, melyben katolicitás és magyarság: organikus egység.

A kórus és zenekar felharsanó zúgása: „Te Deum laudamus” — az örömtől túláradó lélek hangja. Annak a virulens kereszténységnek mámorát hozza, melyet a lélek sugárzó csúcsíves birodalma jelképez, s ahol — Babits érdekes kifejezésével élve — „a Kereszt él, karjai tapsolnak...”

Egy időre azonban mégis felborong a haláltól terhes lélek árnyéka: „tu devicto mortis aculeo...” A nyolcszólamú „miserere” kórus az örökélet halálkontúrját villantja, de a szoprán-szólam: „Quem ad modum speravimus in Te” — a bizakodás hírnöke, lélekárnyékból felbukó fény sugar.

A túláradó lélek örömeinek alaphangja szenvedésekben tisztultan zuhog vissza s kristály-harmóniákban, glória-fényben emelkedik ki a megváltó Ige: „Non confundar in aeternum...”

Monumentális dóm ez a zene: a magyarságban revelálódott európai zene zengő tornya, melynek belső térségeit éteri sugárzás, szeráfi szárnyalás tölti be, Clairvauxi Szent Bernát, Assisi Szent Ferenc metafizikai boldogsága, a kereszténység nagy századainak lobogó hite, apostolok, próféták és szentek dicséneke.

Egyszeri írását Kodály e szavakkal zárta: Werfel „Paulus”-ában mondja egy fiatal héber: csak az idegen szép! És pár év múlva elpusztult Jeruzsálem. — Hozzáteszem: ha az újszövetségi magyarság mint egy akarat fogja mondani: a legszebb, amit Kodály géniusza az örök hit és magyarság szintézisében revelált: állni fog Új-Jeruzsálem!

*

A keresztény kultúrának az a kora, ahol az élet fókuszában a vallás áll egy népekfölötti univerzalitás egységében: a középkor, melynek történeti lehetőségei a niceai zsinat eszmeforrongásában, Szent Athanáz krédójában születtek meg. Az újkorban, ahol a vallásos élet kozmikus távlati elsorvadtak, két nép hozott vallásos kinyilatkoztatást, mely a katolikus hit fényében eretnecség, de az újkor kultúráját mégis vég-

kifejlődésbe lendítő. A németsegből kirobbanó protestantizmus a XVI. században s az orosz messzianizmus a XIX. század orosz íróiban, akik közül Bredjajev már az új középkorba hajol át.

Az Egyház egy örök eszme Grál-edénye, mindenkor a keresztény abszolútumot sugározta a megtestesülés misztériumában s a lélek diadalában. A háromságot az egységben, mely agyunknak disszonancia, de szívünkben bűbajos harmóniában énekel.

De így volt ez a történelemben is? A „keresztény kultúra”-ban is?

„Jézus bevonulása Jeruzsálembe” című apokaliptikus fejezet gondolatai jutnak itt előtérbe. A Szentháromságot mégis csak időben zengjük ki, s ilyenkor előbb mondjuk ki az Atyát, azután a Fiút, majd a Szentlelket.

A kozmosz is így mondja. A Krisztus történelemben jövőtele az ószövetségi büntető Atya kora után az újszövetségi szerető Atyára mutatott: Krisztusra, Krisztus mennybemenetele után pedig a Szentlélek korszaka következett. (Joachim de Floris.)

Krisztus Tükre: Szent Ferenc; az ő kora körüli idők azonban e kozmosz legfényesebb tükre: Szent Bernát — Szent Ferenc — Szent Tamás: tükörképben mond Szentlélek — Fiú — Atyát. A történelem vérkeringésévé váló kereszténység (a háromság egysége) relative legabszolútabb megközelítése épp a Szent Ferenc körüli idő. Ami keresztény kor (Krisztus földönjárta kivételével) mögöttük van s utánuk, diszharmóniába töri ezt a harmóniát. A középkor korábbi fázisai az Atya lényegét hangsúlyozzák ki a Szentháromság egységéből — a „szervező” latin erejében. Az újkorban a „vallásos” német a Fiú vallását hangsúlyozza, a „misztikus” orosz a Szentlélek korszakát.

Egyik kihangsúlyozás sem végső megoldás, ezért kellett mindhárom kornak elpusztulni, csak rendkívüli jelentős megtapasztalásokat hagyva az utókor számára. Az Egyházban — hangsúlyozom — kezdettől fogva a bontatlan Atya—Fiú—Szentlélek vallása élt, csakhogy ez történelmen felülálló jelenség. Úgy tűnt fel: a Szent Ferenc körüli időkben ez az osztatlan egység néhány különlegesen mély koncepciójú szent életmunkájában a történelem kollektivitásába oldódik fel. Az események azonban hirtelen fordulatot vettek: úgy látszott, még nem ért meg az idő ilyen csodákra, még roppant apokaliptikus fogja sötét árnyát borítani a világra és szenvedések hosszú sora közeleg. A középkor szentferenci szakában sem következett tehát be az Egyház és a kiegyensúlyozatlan történelem korrelációja, a középkor óta pedig Egyház és „keresztény kultúra” egyre távolodtak egymástól — mindmáig. Ma — spengleri értelemben — nincs többé „keresztény kultúra”, végleg összeomlott. S az Egyház kimeredve az időből: döbbenetesen egyedül maradt a Történelemmel.

A „keresztény kultúra” is kimondotta a Szentháromságot. *Atya* — mondotta, és eltelt a középkor; *Fiú* — s hangja a reneszansz kaoszába vészett; *Szentlélek* — mondja, és a lét mérhetetlen mélységei fölül egy égi vihar félrevágja a fátyolt: az apokalipszis szakadéka fölött diadalmasan lebeg egy új város...

A nagy kultúrtörténeti detonáció, mely a reneszansztól tart: kilendítette az Egyház korrelációs ingáját. Egy lassút leng balra, majd — a nehézkedés és tehetetlenség következtében — egyet jobbra. De az egyensúly sem a német reformáció, sem az orosz ortodoxia. A protestáns Bach János Sebestyén a H-moll nagymisébe nő, az ortodox Szolovjev élete végére az Egyházba tér. Persze azért Bach génusza *egészenben*: a protestáns lélek kifejezése; Musszorgszkij sejtelmes kórusaiban egy Lélek-kereszténység misztikus harmóniai búgnak.

Palestrina költészete a mennyekbe révül, Isten trónusát látja; döntő élménye Isten, az Atya. Bach a Golgota útjait járja és tekintete Krisztus kereszten függő testén függ; döntő élménye Krisztus, a Fiú. Palestrina pupilláján egy Isten-szem van, Bachén egy feszület; minden élményüket ez determinálja. S az amorí Musszorgszkij a kikristályosodott Kodály előhírnöke...

A magyar lélek mélységeit és magasságait feltáró Kodályban az orosz miszticizmus és a bachi vallásos komolyság a latin szervezőerőben épül bele az új középkor világába. A korrelációs inga újra középre állt. A magyar lélek latin életformája életelemmé gyúri az újkori világ nagy vallási meg tapasztalásait is. Kodály a protestáns szellemű Psalmus után a Te Deum ősi katolikus világát bontja ki.

Európa nagy katolizálása úgy folyik előttünk le, mint hajdani megkeresztelése; szinte egy új megkeresztelődés ez. Egy új megkeresztelődés, de... a vallásegység ideája nélkül az arányok nem érhetik el a középkori szintet. Egy új középkor gondolata vallásegységben valósul.

Lehetséges ez?

Erdemes erről egyáltalában beszélni?

Bizony nagyon irreális illúzióknak látszik!

És mégsem az!

Bartók génusza a keleteurópai népek testvériesülésében egy népekfölötti ideára mutat, melyben a magyarságé a primátus és a többi keleteurópai népé egy-egy értékes szín: az autonómia. Kell ezeknek a népeknek a kibontakozó magyar újszövetségi életforma ideája? Egészen bizonyos, hogy nem kell! De ha a történet sodra ide vezet: ezt senki sem fogja kérdezni tőlük. Mi sem a kezdeti megértésükre fogjuk építeni azt, hanem lelkiismeretünk parancsára.

Kodály génusza egy újkori értelemben vett felekezeti-ségen túlra mutat, amely azonban ősi, középkori értelemben vett

katolicitás. Felekezetek fölé ívelő vallásegység, mely a latin egyház katolicitásában: az *Egyházban* teljesedik ki.

*

Tudom, hogy most érkeztem el a „Fehér Buda” leggrandiózusabb problematikájához. Rövid megoldási tervet készíték tehát egy következő fejezetben annak a magyar katolikus apostolnak szelleméhez hű igyekezettel, akinek felekezeten túl is: új magyar mítosza van. Aki az örök hit a magyarságban.

Ez az apostol: Prohászka Ottokár.

(Folyt. köv.)

HARSÁNYI LAJOS:

VERSEK

A KÖLTŐ ELHAGYTA A KERTJÉT

A plébániakert könnyezve áll.
A bokrok közt a cinke nem dalol.
Vörösen állnak a vadgesztenyék.
Beteg tücsökszó sir a fák alól.

Itt járt e fák alatt borongva sokszor,
Itt élt, itt énekelt a Boldog Költő.
Hallgatta a kert lassú pihegését,
Míg távol zúgott szörnyű emberöltő.

Szerette az embert s a csillagot.
Az ég kapuját érezte a Holdban.
És most azt kérdi szegény elhagyott kert:
— Urunk, az égbelátó Költő hol van?

Elment. Többé nem jár e fák alatt.
De este, ha elalszik a mező
S a kert fölött megkondul a harang,
A fák álmodva suttojják: — ez ő!

GYÁSZJELENTÉS

Tudatom az elsápadt Nap nevében
S a Holdéban, melynek két szarva már a héten
Jégekéken állt; nevében a hülő vizeknek
S a madaraknak, míg ijedten dél felé sietnek,
A fákéban, mik elakadó szívveréssel állnak,
A pókokéban, mik sárga réteken kaszálnak
S a magaméban is, kinek száztorkú hangja már
Fönséges tiszta szókat mond, tudatom csendben:
Mehalt a nyar. Meghalt a Nyár.

A fiatalok még nem értik ezt a szörnyű hirt.

A nagy halott dermedten várja a gyülekezőket.
Az erdőszélre kiállnak a szende kicsi őzek,
A domb, víz, vadak, halak gyűlnek, susognak,
Egy nyárfa sáráranypénzt szór a koldusoknak.
Az utakon a nyírfák, (kispapok) fehér karingben,
Karjukról füstölő fanyar tömjénje libben.
Az úton végig jegenyék piros sora suhog,
Mint infulában várakozó halk prelátusok.
A dombon a Hold kettős szarva gyertyaként ég.
Meggyújtja minden mécsesét a bársonykék ég.
Megérkezik a főpap. Arca bús, a haja ősz
S temetni kezdi a Nyarat a Biboros: — az Ősz.

Harsányi Lajos

GÁLDI LÁSZLÓ:

EMINESCU ÉS A KATOLICIZMUS

A közelmúltban egy francia katolikus író, Pierre Andrieu-Guitrancourt, a Balkán és a katolicizmus kapcsolatait kutatva, megemlékezett a román vallási élet irodalmi visszhangjairól is. Két íróat emelt ki: *Agárbiceanu*t, az erdélyi novellaíró görög-katolikus papot és Nichifor *Crainic*ot, a bukaresti ortodox teológust, ki a román nemzeti egyház hagyományainak s általában a tiszta, patriarchális életnek védelmezője mind prózai írásaiban, mind verseiben. Nem mondott azonban a „Balkán tegnap és ma” című tanulmány szerzője semmit azokról a szálakról, melyek Eminescut (1850—1889), a legnagyobb román lírikust, a román szellemnek minden tekintetben legrepresentatívabb képviselőjét, a katolicizmushoz fűzték. E mulasztásért elsősorban a román irodalomtudomány felelős, hiszen az ő teljes vallási közömbösségének tulajdonítható, hogy Eminescu lelkivilágának ezzel a vonásával mindaddig igen keveset foglalkoztak. Akik újabban gondolatait nem esztétikai, de lélektani vagy filozófiai síkon vizsgálták, azok vagy politikai szempontokat domborítottak ki, mint Murarasu, vagy mint Calinescu, Eminescunak legújabb, de sokat vitatott monográfiusa, — azt keresték, hogyan lehetne ezeket a költői gondolatföredékeket egy kész filozófiai rendszer, például a kanti felfogás, skatulyába belepréselni. Felesleges mondani, hogy az ily tanulmányok kevéssé vittek közel a költő lelkének megértéséhez és jóformán semmit sem láttattak abból a homályos lelki tájból, ahol *Eminescu* vallásossága gyökerezik. Ezért vannak ma is román kutatók, akik azt hiszik, hogy az Eminescu költészetében fellelhető katolikus elemek tisztán „irodalmi kölcsönzések”, minden mélyebb lelki velejáró nélkül. E nézet nem fogadható el, hiszen minden irodalmi átvételnek meg szokott lenni az átvevőben a maga külön, sajátos indítéka, tehát általában véve nincsenek „tisztán irodalmi”, egészen külsőséges átvételek, hanem mindig konvergencia áll be a külső hatás s a receptivitásra hajlamos, erre hangulatilag és gondolatilag előkészített felvevő szellem között. Így van ez Eminescu írásainak vallásos motívumaival, katolikus inspirációival kapcsolatban is. Csak akkor értjük meg ezeket, ha beleállítjuk őket a költő lelki alkatába.

Még az emlékekből élő romantikusok világában is kevés olyan szellem van, kinél mindent oly bizonyossággal vissza lehetne vezetni az ifjúkor benyomásaira, mint *Eminescu* esetében. Hogy — ortodox hite ellenére — egész életében ro-

konszenzet mutatott a katolicizmus iránt, abban bizonyára része volt csernovici tanárának, Aron Pumnulnak, ki maga is görög-katolikus volt. Pumnul a 48-as események után szakadt ki Erdélyből és Csernovicba szinte úgy ment, mint a számkivetésbe. Tanítványaiba is beleoltotta Erdély szeretetét, mindazzal együtt, ami őt Erdélyhez és a román görög-katolicizmus fókuszához, Balászfalvához kötötte. Tanításának nemcsak irodalmi és politikai, de vallási vonatkozásai is gyökeret vertek egy kis északmoldvai fiú, Eminovici Mihály, a későbbi Eminescu szívében. A kisfiú, akinek pedig szülei istenfélő emberek voltak s közvetlen rokonságában nem egy ortodox szerzetes és apáca akadt, gyermekkorától kezdve közömbös maradt az ortodoxizmus vallási merevségével szemben, viszont annál több vágyakozással tekintett az erdélyi román katolikus világ felé. Átkelt, fáradságos, kalandos utazással, az Északmoldva és Erdély közt húzódó hatalmas hegyeken, s amint a XVIII. században Nagyszombatot is „parva Roma”-nak nevezték, úgy kiáltott fel, mikor Marosvásárhelyről gyalog jövet megpillantotta 16 éves korában Balásfalva tornyait: „Kis Róma, köszöntelek!” S csakhamar beigazolódott, hogy a koraérett s tudatosan „költői benyomásokat” gyűjtő ifjú — kinek nevét Vulcan, a pesti Familia szerkesztője, első megjelent versei alatt már Eminescura változtatta, — Balásfalvában, melyet a maga rajongó fiatalságában ideálisan szépnek képzelt el, nemcsak szellemi központot, hanem vallási irányítót is látott. E balásfalvi tartózkodással hozható kapcsolatba Eminescu egyik feljegyzése, mely a Miatyánk latin szövegét tartalmazza s utána a következő sorokat: „Deipara Virgo, ave gratia plena, Maria, Dominus Tecum... Benedictus fructus ventris tui quia salvatorem peperisti animarum nostrarum”. E Mária-sorok, melyek távol esnek a szláv-román ortodoxizmus nyelvi és gondolkörétől, igen fontosak mivel nem sokkal később már felcsendül Eminescu „Imá”-jának első kísérlete, mely tökéletesen a latin „Ave Maria” misztikumából sarjadt. Nem „irodalmi hatás”-ról, hanem mély átélésről tanúskodik e vers, melynek több posthumus változata közül a következőt próbáljuk magyarul tolmácsolni:

*Te légy királyi asszonyunk,
Térdén Hozzád fohászkodunk!
Vad hullámból, mely egyre bánt,
Emelj ki, ments meg, Szűz Anyánk!
Légy védő, szent paizs,
Megmentő bástya is!
Drága szemed sugára
Reánk boruljon áldva,
Ó legtisztább Anya,
Örökre Szűz Anya,
Királynőnk, Mária!*

*Kiket visz égi kegyelem
 Arnyként a földi tereken,
 Mind Hozzád esedeznek,
 Csillaga tengereknek,
 Hallgass jajunkra néha,
 Angyalok királynéja.
 Jelenj meg fellegedben,
 Mint szende fény ha lebben!
 Ó legtisztább Anya,
 Örökre Szűz Anya,
 Asszonyunk, Mária!*

Egészen világos, mennyire Mária katolikus epithetonjaihoz fűződnek az olyan kifejezések, mint „tengerek csillaga” vagy „angyalok királynéja”. De épp e kifejezésekben van több is: valami mélyen szubjektív hangulati érték, mely Eminescu Mária-kultuszának leglényegesebb részét alkotja. Már az a tény, hogy a versszakok végén mindig a Mária-név ragyog fel, utal arra az érzelmi velejáróra, melyet Eminescu e névhez fűzött. Eminescu rendkívül érzékeny, magába-merülő, romantikus lélek volt s az ő rajongásai mögött mindig kereshető valamely, mélyen az ösztönéletbe nyúló szubjektív alap. Így van a Mária-kultusz estében is. Ha *Jacopone da Todit* „*giullare di Dio*”-nak nevezték, akkor Eminescu valóban „*giullare di Maria*”. De vajjon kitapinthatók-e ennek a Mária-kultusznak személyes forrásai?

Eminescu költészetének egyik állandó, ezer változatban vissza-visszatérő motívuma az ifjúkorban, szinte a gyermekévekben elvesztett leány, a meghalt, de mégis „*unsterbliche Geliebte*”. Ő jelenik meg, ez a romantikus „*reine de la nuit*” a meghasadó felhők kapujában (*Melankólia*), ő, a szelíd és halvány Holdkirálynő, lejt végig csillagok messzi palotáin (*Mortua est*), s ő látja a költő Velencében, a halott szeretőben, kit kedvese, Okeanos hiába ostromol (*Kihunyt élet*). Vele azonosítja, titokzatos, költői asztronómiával, egy-egy kialvó csillag sugarát (*A csillagokig*) s az ő megfoghatatlanul elszuhanó árnyalakja után tárja karját antik hősök tragikus gesztusával (*Az idők habjaiból*). Őt, az elérhetelent hívja *Eminescu* egyik leggyöngédibb lírai versében is:

*Úgy szállsz fel újra, mint örökre
 Mária drága képe,
 Koronád csillan fénykörökbe...
 Hová tűnsz? Jössz-e végre?*

Utolsó idézetünk oly tisztán fejezi ki az összefüggést, hogy szinte magyarul nunk is felesleges. *Eminescu*, a maga költői szubjektivitásában, Máriát, az égi királynőt, azért környezte különös tisztelettel, mert reásugározta mindazt az imádatot, amit egy fiatalon eltűnt, halott szerelmes iránt érzett, s így épp legfájóbb emlékeiből teremtett csillagkoszorút Mária képe köré.

Nincs kizárva, hogy ebbe a gondolatkapcsolásba, ebbe az érzelmi asszociációba belefonódott egy irodalmi emlék is: *Novalis hatása*. Novalis Sophie-ja is korán elhalt szerelmes volt és nagyon valószínű, hogy erre az ihletésre kapta *Eminescu* egyik ifjúkori regényének hősnője is a *Sofia* nevet. Ennél a — talán valóban külsőleges — egyezésnél, mely pusztán Novalis ismeretét bizonyítja, tovább is mehetünk és megállapíthatjuk, hogy a felejthetetlenül szép „Hymnen an die Nacht”-nak nem egy részlete valósággal feltárja, megmagyarázza azt a lelki processzust, mely *Eminescu* Mária-kultuszát kialakította. Figyeljük csak meg az ilyen mondatokat: „Amint az elsuhanó, kilobbant életen végtelen vággyal csüngtem, egyszerre a kék messzeségből, régi boldogságom magasából te éji lelkesítóm s mennyei altatóm, te jöttél fölem... Ez volt az első, az egyetlen álmom, s azóta örök, változhatatlan hittel ragaszkodom az éjszaka egéhez s fényéhez, kedvesemhez”. S állítsuk az ilyen részletek mellé Novalisnak egy-egy bensőséges Mária-versét:

*Látlak Téged, Mária, híven
Tükröz Téged ezernyi kép,
De egy sem néz rám oly szelíden,
Mint az, mely a szívemben ég.*

*Mióta ott van, a világnak
Zaja mint átom ellebeg,
S kimondhatatlan édességgel
A menny betölti lelkemet.*

Nem elgondolkodtató, hogy az ortodox *Eminescu*, akit az irodalomtörténészek szeretnek panteistának, istentagadónak vagy agnosztikus kételkedőnek feltüntetni, az áhítatnak, a vallásos élménynek e novalisi bensőségéhez a katolicizmuson át érkezett? Ennek az élménynek fontossága akkor domborodik igazán ki, ha meggondoljuk, hogy sem *Eminescu* előtt, sem utána egyetlen román költő nem élte át ilyen mélyen a Mária-kultuszt vagy a vallási élet más mozzanatát.

De e szubjektív motívumokkal átszínezett Mária-tisztelet nem az egyetlen vallásos vonás *Eminescu* lelkivilágában. Posthumus versei közül az egyik a feltámadás misztériumát dicsőíti, egy másik pedig, a „Krisztus” című, összeveti az egyszerű, de bensőséges és igaz régi vallásosságot a modern vallási élet felületességével és hiú pompájával. Régi szent könyvek alázatosan primitív rajzai keltették fel benne e gondolatsort, mely ismét nem más, mint egész világszemléletének egyik vetülete. *Eminescu*, a maga jellegzetes moldvai múlttiszteletével mindig „laudator temporis acti” volt nemcsak a vallás, de az irodalom terén is. A romantikusok háttérrel nosztalgiájával mindig visszavágyott a gyermekkorba, akár saját magáról, akár népéről volt szó. Egyik hatalmas versében („*Az epigonok*”) kora fejlettebb ízlésű köl-

tőit keserű becsmérélyessel messze a román irodalom gyermekkora mögé helyezte, egyszerűen azért, mert a régi írók szívvel írtak és hittek abban, amit papírra vetettek, a „modern” kor kiábrándult fiai pedig nem hisznek semmiben. Ugyanezt az egyszerű patriarchális élet után való vágyódást találjuk meg — vallási síkon — a „Krisztus” című költeményben is.

Mennyire mélyen beleívódott a vallásos élmény *Eminescu* lelki világába, azt meggyőzően bizonyítja a már említett „*Melankólia*” egyik legújabban kiadott változata. E ponton meg kell jegyeznünk, hogy az eminescui lélek ismeretében felbecsülhetetlen fontossága van annak az ötven kéziratot tartalmazó kötetre menő variáns-tömegnek, mely nemcsak a költő életében megjelent versek első fogalmazványait őrzi, hanem egész sereg más műalkotás többé-kevésbé kialakult szövegét is. E pszichológiai szempontból szinte kimeríthetetlen kincseshánya igazi felfedezése csak most kezdődik. Nemrég terelődött a figyelem a szóbanforgó változatra, melyben a költő csalódások viharától megtépázott, kifosztott lelkét elhagyott, pusztá templomhoz hasonlítja s végül e templomban — a szkizofréniás típusra jellemző öntudathasadással — önmagát látja meg halottan:

*Mintha lelkem volna ott
Az a kis templom... Megkopott
Oltára rég, az égi képek
Vászna fakó és összetépett,
És gondolat helyett agyamban
Tücsök szól, szű rág szakadatlan;
Gyakran úgy rémlik, hogy kezem
Egy golyóra téved csendesen
S valaki van alatta holtan...
Bár nem tudom s nem akarom,
Ságja egy tilkos hatalom,
Hogy az pihen ott, aki — voltam.*

De forduljunk el e homályos hallucinációktól, az örületbe menekvő *Eminescu* rémlátásaitól s tekintsük a másik *Eminescu*-t, egész sereg kristályosan tiszta és bölcs vezércikk szerzőjét. Nem találjuk-e meg itt is, ebben a sokkal józannabb, realisztikusabb formában, a katolicizmus tiszteletét? A felelet nem kétséges. A hetvenes évek vége felé *Eminescu* így írt a bukaresti „*Timpul*”-ba: „Nem tagadhatjuk a katolicizmusnak, mint világintézménynek valóban rendkívüli érdemeit az emberi művelődés szempontjából”. *Eminescu* mély csodálattal szól az Egyház középkori civilizáló munkájáról s különösen azt értékeli, hogy a nép nevelését nem elvont eszmékre alapítja, hanem „intuitív módon átadott gondolatokra, melyek a szívet szelídebbé teszik”. Ezért voltak szerinte a szépművészetek mindenkor az Egyház leghatalmasabb fegyverei. Őszinte meggyőződéssel emeli ki a vallásos érzés

alkotóerejét, mely „a mindennapi élet nyomorúsága fölé, a művészi alkotás tiszta légkörébe magasztosítja az embert”. Hozzáteszi még, — talán népe kulturális alacsonyására gondolva, — hogy „mindazon népek, melyeknek magas kultúrája van, ha most nem is azok, legalább a múltban hosszú időn át katolikusok voltak. A következőkben dicséri az Egyház nevelő hatását, s megállapítja, hogy az iskolák alapítása — fel a legmagasabbakig — az Egyház nevéhez fűződik. Másutt („*Jézus legendája*”) kifejti, hogy „amint a modern művészet újjászületését az antik mintáknak köszönheti, úgy az új világ nevelése Jézusnak, mint erkölcsi példaképnek tulajdonítható”. Éppen ezért támad Eminescu őszinte haraggal kora vallásellenes áramlataira, ami annál jelentősebb állásfoglalás, mivel a „Timpul”-ba írt cikkek 1880 tájáról, a materializmus virágkorából származnak. Azt vallja, hogy korának „metafizikai spekulációi, melyek szerzők szerint mások és mások, csak üres feltevéseket eredményezhetnek s nem embermillióknak szánt pozitív meggyőződést”. Inkább intuícióval, mint pozitív tényekre hivatkozó történetiszemlélettel állítja, hogy ennél nehezebb küzdelmekben is volt része az Egyháznak, s hogy ebben „mindig volt elegendő józan belátás súlypontját azokba az országokba helyezni, melyeknek legnagyobb szükségük volt őrreá”. Rendíthetetlen bizalommal vallja tehát, hogy a katolicizmus a múltban is talált mindig „új és friss erőket, melyeket az annyiszor felbukkanó tagadással diadalmasan állíthatott szembe”.

Szinte meglepőnek érezzük ma is, hogy az ilyen nyilatkozatok ortodox ember tollából származnak. Hiszen még a XVIII. században az orosz és görög befolyás alatt álló román egyház eretnekeknek bélyegezte az erdélyi görög-katolikusokat s halálos bűnnek tartotta a latin nyelv pusztá megtanulását! Egy bölcs és az akkori európai viszonyokban mindenestre jól tájékozott egyházfő odáig ment, hogy még szegény Voltairet is azért átkozta ki az ortodox országokból, mert „pápista tanokat” hirdetett... Örvendetes, hogy azóta nagyot fordult az idő, s ma úgy sejtjük, Romániában *Eminescu* példája is serkentően hatott. Egy-egy haladóbb ortodox püspök teljesen a modern katolikus Egyház eszközeivel törekszik a hitélet bensőségesebbé tételére, Ion Pillat, az egyik legkiválóbb román költő, Francis Jammes-ot fordít és Rilkével levelezik, s nyissuk ki a „*Gândirea*”-t, Nichifor Crainic folyóiratát: szinte minden számában találunk valami katolikus vonatkozást, valami katolikus inspirációt. S ez természetesen is, mert nemcsak a románságra, hanem minden balkáni népre áll, hogy vallási életének elmélyedése és megújítása, mely épp e primitív emberi közösségekben rendkívül jelentős, csak a katolikus példa követésétől remélhető. Ezért jelent *Eminescu* példája útmutatást napjainkban is, a költő születésének kilencvenedik évfordulóján.

FALUN

Messze vagyok Pesttől, lármáját meguntam,
Naphosszat henyélek álmos kis falumban,
dirmegek-dörmögök, jónagyokat alszom,
szakállat eresztek, növesztem a bajszom,
mi mást is csinálnék? semmihez sincs kedvem,
messze vannak tőlem, akiket szerettem,
messze vannak tőlem, vagy én vagyok tőlük:
hiába várom, hogy hírt halljak felőlük.

Messze vagyok Pesttől, egyedül és messze,
emberekkel is csak néha jövök össze,
jobb is, hogy így van ez, nyugodtan élhetek,
lassabban múlnak bár a napok, a hetek:
kenyeret majszolok, verseket mormogok,
ha meg fáradt vagyok, akkor csak hallgatok;
többet hallgatok hát, mint mennyit beszélek:
nem is voltam híve soha a beszédnek.

Földudál a kanász, alighogy megvirrad:
a kertbe megyek, hogy friss levegőt szíjjak,
futkos a sok malac, igyekszik a rétre,
ott töltik a napot vígan heverészve.
Aztán a tehenek jönnek, meg a kecskék,
tőgyükben hozzák majd este a tejecskét,
sietnek ők is ki, hogy sokat egyenek:
a szakállas kecskék, a jámbor tehenek.

A legyek zavarják többnyire a csöndet,
meg a kölyökkutyák, ha cigányok jönnek,
megugatják őket, lábuk után kapnak,
de minthogy ugatnak, nemigen harapnak.
A poros utakon csak néha jár autó,
szekerek döcögnek, ökör húzza, vagy ló;
szamarak is járnak kocsik elé fogva,
de bizony gazdájuk nem megy velük sokra.

Ablakom előtt a rőzsészedő lányok
dalolnak vidáman, libeg a szoknyájuk,
mezítláb járkálnak, kezükben esernyő,
derült az ég ugyan, de még lehet eső.
Meleg van erősen, a cica is álmos,
még ma nem is mozdott: bajsza is lekváros,
bekenték a lurkók bajuszát szegénynek:
dühös ám, jaj lesz ma minden kis egérnek!

Estefelé aztán népesebb az utca,
Kiáll az asszony nép egy kicsit az útra:
urukat várják a fiatal menyecskék,
az öregebbje meg leginkább a kecskét;
várták ők is hajdan tüzesvérű férjüket,
mások lesték akkor: jön-e a kecskéjük,
de bizony idővel ők lettek a vének:
szakálluk is nőtt már, akár a kecskének.

Felhő kerekedik az utca porából,
hazatér a csorda, velük jön a pásztor,
karikás ostorát meg-megpattogatja:
talán aki süket, még az is meghallja.
Csöndesebb az utca, hazatért a csorda,
dolgára siet az, kinek még van dolga.
Hűvös már az este s a tűz közelében
jobb ám üldögelni, mint a hideg szélben.

Csak néhol pislákol elvétve egy lámpa,
bibliát betűzget talán a gazdája,
vagy kenyeret dagaszt az imbolygó fénynél,
vagy tán anya virraszt lázas gyermekénél.
Az utca néptelen, kutyák vonítanak,
s meglapul a sok ház a zúgó fák alatt.
Borult az ég nagyon, nincsenk csillagok,
nem vár a szeretőm: hát haza ballagok.

(Bernecebaráti)

Végh György

HUNYADY ISTVÁN:

UTÓHANG A KALEVALÁHOZ

*Mottó: Kullervó, Kalervó magzat
Hazafelé fordul immár,
Holt atyjának házhelyére,
Szülőinek szérűjére;
Úres a ház, hogy odajön
Kiellen, mikor beköszön,
Nem jó senki átölelni,
Kezét nem kínálja senki.*

(Kalevala 36. ének 252-260. sora.)

Kullervó fordul keletnek,
A vihar zúg: meg kell halnod.
Ha százat sújtsz, nőnek ezrek,
Ellepik a tundrát, partot.
Kullervó elindul délnek,
Forgatja a nehéz szablyát.
Bár a pallos sosem téved,
Kettétörik, elragadják.

Kullervo északnak fordul,
Hallat hangos jajkiáltást.
Csak a habok zúgnak zordul,
Testvér-hangot nem kiált más!
Kullervó fordul nyugatnak,
Hallat hangos jajkiáltást.
A vihar-kutyák ugatnak
s bőg a tenger, nem kiált más!

Kullervo a földre görbed,
Visszaréved száznégy napra.
A rögért ki adhat többet?
Ó mindenét odaadta!
Belevájta véres öklét
s ha látta, hogy jussa csorbul,
tudta, nem tart ez örökké:
A föld egyszer visszafordul!

Kullervo az égre pillant,
Fent sugárzik száznégy napja!
Vejnemőjnen könnye csillan
s ráhajlik egy fényes lapra...

ROBERT BROWNING:

EVELYN HOPE

A drága Evelyn Hope halott, —
elnézem egy órája már.
Ez itt a könyvespolc, amott
az ágya, hol halálra vár
a szép geránium, mit ő
maga szedegetett minap
s az ablaktáblán át bejő
vékonyka pászmákban a nap.

Tizenhat évet élt szegény
s talán nem is hallá nevem;
életében nem volt regény,
csak vágya volt teméntelen
és mennyi-mennyi gondja volt,
hányszor futott ide-oda,
míg Isten most hozzá hajolt
s így lett fehér a homloka.

Későn szeretlek, Evelyn Hope?
Lelked még most is úgy ragyog, —
te fény valál, hajnali csók
s vigyáztak gyengéd csillagok.
Háromszor többet éltem át
s útunk két út volt, nem vitás;
nem volnánk egymásé tehát,
csak két halandó, semmi más?

Nem, nem lehet! hisz fönt az Úr
oly mérhetetlenül kegyes:
szerető szíveket azúr
egében egymásnak jegyez:
És most a szerelem jogán
magamnak követellek én,
légyen a sors bár mostohám
s utam rideg, bús és kemény.

De eljő egyszer még a nap,
mikor majd elmondom neked,
hogy mennyire kívántalak...
Kislányos, víg tekinteted,
arany hajadnak illatát
s piros, virágos ajkadat
dícsérem majd, ha Isten ád
időt s újból ránk néz a nap.

Elmondom sorsom végzetét,
 hogy hányszor adtam el magam
s koldulva unt urak kegyét,
 jártam e földet hasztalan;
csak egy, csak egy maradt nekem,
 kivédve mind a vészeket, —
te vagy, Evelyn Hope, kedvesem!
 mostan hát lásd a mérleget:

Mindig téged szerettelek,
 a szívem veled volt tele,
s mert mosolyod olyan meleg,
 szívemben mindig volt helye.
Aludj hát édes! hűs kezéd
 virághoz ér, míg átálérsz...
Nagy a mi titkunk. Érezed? —
 ha fölébredsz, mindent megérsz!

Raics István fordítása

VÉGH GYÖRGY:

ÚJ KEDVEST KERESŐ DAL

Eltűnt szeretóm siratom még,
 de várom az újat az ősztől...
— Babérkoszorút vele fonnék,
 s ha nem riadozna az őztől,
két kis nefelejeskoszorút, ha
 nem félne az erdei vadtól,
s kelnék vele messzi nagy útra,
 hol égi kovács keze patkol...
Ha nem riadozna a csóktól,
 karomba repesve ölelném,
ha nem riadozna a csóktól,
 boldog szerelemre nevelném.
Dús, barna hajába temetném
 zúgó fejemet meg a jajt is,
szeretne talán, ha szeretném,
 s túrné velem akkor a bajt is.
Csak kék szeme lenne! szelíd kék,
 az égre fel én sose néznék,
— eltűnt szeretóm oda vitték,
 s felnézmem az égre nehéz még...
... Most ősz jön a kerti virágra,
 sikongnak a szélben a lombok,
jaj, ősz jön a kerti virágra
 s eltűnnek az éjben a lombok...
Hát jójjön el értem a drága
 s vigyázza remegve az álmom
— hisz eljön az ősz is a nyárra —
 s most csend riogatja az álmom...

KÖNYVEK

KÉT KÖNYV ERDÉLYRŐL. (*Horváth Jenő: Váradí freskó. — Mikecs László: Románia.*) Mindkét könyvet bihari ember írta. Bihar ugyan nem tartozik kimondottan Erdélyhez, azonban mindig Erdély kulcsának számított és a bihariakban erős az erdélyi öntudat, mert összekötő kapcsul szolgálnak a nagy magyar síkföldi etnikum és a történelmi Erdély között.

Horváth Jenő *Váradí freskó*-ja (Cserépfalvi kiadás) eddigelé a legjobb váradí monográfia. Ahogy rombadőlt a középkori Nagyvárad, a magyar Compostella, ahogy bedőltek, jeltelenné váltak a váradí királysirok és ahogy a Kolozsvári Testvérek aranyozott királyszobrai, a középkori szobrászat messzeföldön híres műremekei török ágyúöntvényekként folytak el, hogy alig maradjon monuméntuma a magyarság középkori hatalmas kultúrájának, éppúgy tűnt el irodalmunk tudatából is az Árpád-kornak és a vegyesházból származó királyoknak eddig soha el nem ért nagyszerű kultúrorkosaka. Nem akarunk rekriminálni a magyarság mai örömnépe idején, de bizony a múlt század liberális beállítású és inkább protestáns gyökerű történelemlátása nem akart Mátyás király mögé, a katolikus középkor kincses rejtelseibe belelátni. A „sötét középkor“ babonája terjengett a legvilágosabb fejekben is és a történelmi kutatás módszerei sem finomodtak ki annyira, hogy a hazánkban jobbra jeltelenné vált Középkor lelki és szellemi nagyságát teljes egészében felmérhesse. Mi katolikusok tiszteljük Bocskai magyarságmentő harcait, Bethlen Gábor gazdasági és kultúrális vívmányait, a protestáns I. Rákóczi György építő és megtartó politikáját, de ugyanakkor szívünk hevesebben kezd dobogni, amikor a magyar nagyság legdicsőségesebb korszakáról, a középkor szent királyairól hoz nekünk híradást a XX. századbeli kutató történész. *Horváth Jenő*, mikor Szent László városáról. Nagyváradról ír, számtalan mulasztást tesz jóvá. Királyok és királynők városáról, a középkori magyar kultúra egyik legmithikusabb központjáról ír városképet. A bihari Arany János protestáns létére remek balladát írt a váradí Szent László-szoborról, aki leszáll talapzatáról, mikor Erdély és a székelység bajba kerül, felragadja hatalmas csatabárdját és reggelre kiizzadtan tér vissza helyére az ércetem. Szent László Erdélynek és a moldvai székely-csángó ősmagyarságnak mithikus hőse, remek freskókban, falfestményekben látjuk képét Csík, Gyergyó, Kászon, Udvarhely és Háromszék gótikus, sőt románkori templomaiban ugyanúgy, mint túl a Kárpátok határvonalán, Moldovában is a magyar katolikus templomokban. A nyugati kultúra addig terjed Keleteurópában, ameddig a magyarság és a katolicizmus, ameddig Szent László csatabárdja utat vágott a szellem világosságának és a nyugati kultúrának.

Horváth Jenő könyve, amelyet hosszú oldalakon át kellene méltatnunk, ha valódi értékéhez mérten foglalkozhatnánk vele, éppen abban kitűnő, hogy a legnagyobb gondot a középkori Várad kultúrszerepének szenteli. Ahogy szentül hisszük, hogy új határaink alakításakor az államférfiak kezét Szent István és Szent László jobbja is vezette, éppoly szent meggyőződésünk, hogy a magyarságnak, ha valóban Középeurópa újrendező és megváltó népe akar lenni, szent alázattal kell szent királyaink szellemében tovább építenie azt a magyarságot, amellyel az Árpádok ajándékozták meg

Európát. Nagy tömegeinknek azonban alig-alig, vagy csak töredékesen van fogalmuk a magyar középkor igazi nagyságáról. — *Horváth* Jenő avatott kézzel fogja meg a kezünket, mikor múltunk nagyszerű beomlott kincsesbányáin át elvezet bennünket a magyar nagyság és európaiság útjaira. Várad visszakerülésének órájában, mikor e sorokat írom, hálával és köszönettel üdvözlöm *Horváth* Jenőt, kívánom, hogy könyvét minél többen olvassák, mert ez erősít, táplál és hitet ad nekünk további útjainkra és harcainkra.

Mikecs László az eddig kevésbé ismert érmelléki fiatalember, Romániát járta végig, hogy a benne fogva tartott keleti magyarság problémáit tárja fel. A *Bolyai Akadémia* adta ki könyvét (hála Isten, hogy *ilyen* fiatalságunk, *ilyen* diákszervezeteink vannak, akik *ilyen* könyveket adnak ki s nem lapos diákspakában versenyeznek a *sörvedelésben*), mint a modern magyar országszemlélet, kisebbségi sorslátás egyik kis remekművét. *Mikecs* végigmegy a húszmillióra dagasztott Románia néhány jártabb országútján, a bekebelezett kultúrnépek temetőnek szánt országrészein, ahol mégis új élet sarjadt, keservekből, kínokból, mártíriumokból új hit és új erő sarjadzott. Középkori székely templomok árnyékából ortodox román templomok gözkörébe, évezredes magyar településhelyekről a szétszóródás regáti magyar fészkelbe kalauzol ez a remek kis útikönyv, amelyben egy európai törzsökü magyar írja meg azt a kálváriautat, amely idegenbe zilált székelyeink kényszerű vezeklése volt. Csupa új szín, csupa megdöbbenően magvas friss problémalátás ez az apróka, izlésesen kiállított könyv. És a legnagyobb öröm, hogy mindazt, amit látott és érzett a szerző, választékos irodalmi nyelven, nemes műérzékkel és formakésziséggel írta meg.

Valami lappang a vérig kínozott és porba alázott magyarság lelkében. Mintha a XVI. század nagyszerű magyar lendülete, a romokon való építés és kultúraformálás gyönyörű láza terjedne ismét sorainkban. A legmélyebb pontról meg kell indulnunk a legmagasabb csúcok felé és ezer jele van, hogy meg is indultunk már. Most mindenki dédelgesse, nevelje, ápolja ezket az új magyar csírákat, szellemi palántákat, hogy sudár fává növekedhessenek. Vegye meg könyveiket, amely jobb, keresztényebb magyarságra vezet, hisz az alkotó művész szenved mindnyájunkért és egyetlen jutalma a többiektől, ha kíváncsiak és éhesek a szavára.

Possonyi László

FODOR JÓZSEF: JELENÉSEK ÉVEI. *Versek. (Almanach Kiadó 1940.)* Véletlennek mondanám ezekkel a versekkel való találkozásomat, ha korunkban — a *jelenések éveiben* — volnának még véletlenek. Így azonban, hogy minden lépésünkön a Gondviselés az úr, azt kell mondanom, hogy valami titokzatos és bölcs szándékosság adta a kezembe ezt a könyvet, kétségtelenül azért, mert *szükségem volt rá*. Ezért legelőször is arra szeretném kérni a magyar emberek közül azokat, akik a Szellem ügyét szolgálják: adják tudtul azoknak, akiknek máig se sikerült „biológiai” emberré redukálódniok (s akik ezért most feleslegesnek érzik magukat és halálosan betegek a kételytől és a szomorúságtól), hogy *Fodor* József költeményei visszaadhatják hitüket az Igazban és a Jóban, az életben és az értelemben. Versei tehát nem esztétikai rendű, önmagáért való díszítmények a rohanó idő partán, sem andalító pacsirtatrillák az élet nagy harctere fölött. Költőjük antenna a forduló korszak levegőjében: felfogja az értetlen szenvedések sikolyát, az őrülség rikácsolását, a teremtő és romboló erők rez-

géseit s gondolatá alakítja át egy világ halálának és egy másik világ megszületésének jelenéseit. *A forduló kor Fodor Józseftől kérdezi, hogy mi és miért? A káosz tőle követel nevet; az ő szívéből tépi, az ő agyvelejét marcangolja értelemért.* Jobban mondva... *mindenkitől* kérdi, minden embertől követeli, de csak Fodor József hallja a hangját, mert ő a — *költő*. Ő ma oly módon költő, olyan *egyedülmélő* módon, ahogyan a próféták — próféták voltak a haidani korszakforduló erkölcsi földrengésének, szellemi alkonyának és butaság-viharainak közepette, *próféták* és nem baksist váró „lélekklátók”, vagy grafológusok.

Fodor József egyedülálló jelensége a magyar szellemi életnek. Nincs akihez hasonlíthatnánk, elődje sincs, s ezért a hivatásos költőosztályozók nem is igen tudják, hová tegyék, vagy nem is akarják odatenni, ahová való. Szerény nézetem szerint ma ő a legelső, de ezt csak húsz év múlva fogja mindenki tudni. A kort, amelyben élünk, ő fejezi ki legteljesebben. Ez a vajudó, véres káosz, ez az új világért kavargó harc benne találta meg a hangját, akárcsak a magyar szabadságért annakidején megindult harc, Petőfiben. Mert hiszen vannak költőink ma elegen, akik gyönyörű versekben csendítik ki boldogságukat, amely az egekig ragadta őket, mikor imádoztuk a nyakukba borult, s akik könnyekig meghatnak, ha elpanaszolják babájuk hűtlenségét. Sőt vannak, akiket felrobbantott kultúránk egy-egy repeszdarabja is szíven vág néha. De akit az Egész Ma telítene meg, akiben a forduló kor keresné az ellenpólust, hogy az Eszme szikrája átüthesse a ráboruló sötétséget és tájékozódhasson, olyan csak egy van: Fodor József. Az ő költészete az, ami ma „*keztyűt dob a világi sötétnek*”. S ő és lelki rokonai azok: *Kik maguk érted mitse várva adják,*

Emberség és szabadság!

S ő mondta ki inádság-tömören a Szentlélek lovagjainak kategorikus imperativuszát:

Az ok,

Mely kölelembe fog

A rossz ellen bárhol, legyen: hogy ember vagyok!

Fodor József versei súlyos szárnycsapásúak, Napba-törők és izzóan tiszták. Egyetlen egy sines köztük, amely jelentéktelen volna. Lelkük: az emberméltóság megingathatatlan, megalkuvást nem ismerő tudata, amelyet oly sugárzó erővel és oly látónoki meggyőződéssel hirdet a költő, hogy szavaiban iránytűt és sarkcsillagot találhat mindenki, akiben ma tántorog a fogalom és az érzés, s akikben kihúynyi készül a hit.

Fodor Béla

REMÉNYIK SÁNDOR: MAGASFESZÜLTSG. *Versek (1935—1940.) Erdélyi Szépműves Céh 1940.)* A könyv, mint minden Reményik-könyv, élmény: egy igazi ember-költő arca. Nem gondosan összezsizsolt szavak, nem csupán versek ezek; költemények: mögöttük a sokszínű, fájdalmasan igaz élet. Reményiknek ez a könyve kettőt mutat meg; a költőt két oldalról: a költőt, és a költőt, mint kiszakíthatatlanul, végzetesen erdélyi költőt.

Reményik költészetét a teljes kitarulás jellemzi: ő mindig és mindenkinek látható. Maga is tudja ezt és érzi is ennek tragikumát:

Kislányom, hasztalan a bánatunk,
Hogy megmutattak, túlságig magunk.
Erre rendelt a Szépség-Isten minket:

Kitárni kincseinket, sebeinket.

És vallani, örökké vallani — —

Rá a megértő igét hallani,

S mit mások tán gyóntató-papnak szántak:

Fülébe gyónni az egész világnak. (28. l.)

Ezek a versek — mint Reményik minden verse — nem *elhatározásból*, hanem *kényszerből* születtek. Ez teszi Reményiket költővé. Hogy a versek, mint versek is *szépek*, az a költőtől elválaszthatatlan *művész* érdeme. Mert művész Reményik: a szó, a ritmus, a csodálatos zsongás nagy művésze. Nem tudni, hol tanulta ezt: talán az erdélyi erdők suhogásának öntudatlan, művészt nevelő ereje súgta neki. A forma egészen finom. Sokszor, legtöbbször kiemelezhetetlen, mint ahogy az erdők muzsikussuhogását sem lehet az öt vonalú kottára szedni, de mégis csodás, nagyszerű, művészi. A költő maga sem tudja hogyan, de valami nagy természetes törvényszerűséggel születik, érik benne a vers:

Érik a lelkem koronás fáin,

Érik a vers, és zamatosul.

Érik hajnalban, alkonyi csöndben,

Ezüst esőben, aranyos hőben. — —

S majdan a *megért*, győztes időben

Lelkek ölébe, csengve lehull.

Minden versével nagy, mély közösséget tart: belőle valók: lemenő rokonai, bennük él tovább lelkileg és szinte biológiailag. A versek gyermekei: a szülőknek adott unokák:

Meghalok, és a kriptá ormán

Címert fordít meg az idő keze.

Meghalok s velem az Apám neve

Meghal. — De meghal-e valóban?

Hát az a sok-sok vérpiros virág:

Vérem cseppjei az erdélyi hóban? (63. l.)

Igen, ezek a vércseppek az *erdélyi* hóra hullanak. Mély és örök emberi gondolatai mellett is erdélyi író a provinciális megkötöttség minden művészi szépségével. Ez a művészi Erdély-szerelem sokszor tragikus hangon sikít a versekben. (Jaj, nagyot kértél, 24. l.) Ez az Erdélyhez való ragaszkodás szinte mániákus, de szépségeiben is tiszteletreméltó és nagy. Nagy ez a honmegtartó gondolat:

A köröket, a köröket ne hagyd:

Mindenki a magáét, —

El ne hagyj magad dolgát-örömét,

Kicsi virágát az egész világért.

Rajzold, rajzold buzgón és elmerülten

És rendületlenül

Rajzold, rajzold pontos köreidet, —

Míg a vihar elül.

S ha halni kell: akkor is úgy találjon

A végzet, a vak katona:

Polgár- és művész-göggel mondd neki:

A köreimet nem adom oda. (21. l.)

Az egész kötetet idézni kellene; főként most, mikor emberi sorsok, szépségek nagy háttére rajzolódott valósággá: Erdély.

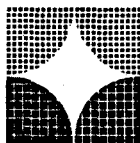
Meggyes Ete

GUILLAUME APOLLINAIRE VÁLOGATOTT VERSEI. (*Radnóti Miklós és Vas István fordításai a Vajda János Társaság kiadásában.*) Furcsa és majdnem érthetetlen dolog, hogy modern lírai költészetünk atyja, Guillaume Apollinaire mindezideig oly kevés megszólaltatóra talált nálunk, holott hatása alól csak kevesen vonhatták ki magukat. Még különösebbé válik ez a tény, ha meggondoljuk, hogy fordításirodamunk egyike a legteljesebbeknek s az európai szellem minden valamirevaló képviselőjével magyar nyelven is megismerkedhetünk. Nem is igen emlékezünk, hogy Rónay György kitűnő antológiáján kívül kapott-e Apollinaire egyenértékű tolmácsolást? Elvitathatatlan érdeme *Radnóti Miklós* és *Vas István* most megjelent fordításainak, hogy segíteni iparkodtak ezen a hiányosságon. Apollinaire-kötetük szűk terjedelméhez képest meglehetősen teljes képét adja a nagy felszabadítónak, aki a kubizmus, szimultanizmus, expresszionizmus nagy viharzásainak idején lázba hozta Európa versolvasóit. A kötet belső értékét növeli, hogy a fordítók a versek összeválogatásánál tekintettel voltak *Apollinaire* lelki lázadására s a nemes szemléletű „Égőv“-ben rámutattak a költő mély és őszintén katolikus gondolkozására. A fordítások kivétel nélkül magas színvonalúak, gondosak és értékesek. Egy *calligramme* rutinos megoldása ízelítőt ad Apollinaire költői játékaiból és különködéseiből. Egyetlen, de nem túlságosan jelentékeny hibája a fordításoknak, hogy a költő fanyar és csipős kifejezőmódját helyenként megédesítették. *Cs. Szabó László* megkultúrájú tanulmánya vezeti be az ízléses kiállítású verskötetet.

Raics István

TERSÁNSZKY JÓZSI JENŐ: AZ ÉN FIAM. (*Athenaeum.*) Diáktörténet, egy nagy énekes vallomása arról, hogyan keveredett a szorgalom és nyugodtság útjáról, az iskola padjaiból a vándorszínész truppba. Tulajdonképpen egy „probléma“ az egész könyv. A fiatal főhős az osztály egyik „notóriusa“, rossz tanuló, de tisztességes fiú. Az élet különös véletlenei folytán egy másik notóriusnak, egy gyengeakarátú és gyengejellemtű gazdag fiúnak lesz instruktora, s miközben mindketten tulajdonképpen megindulnak a legteljesebb züllés útján, ezt senki sem látja, észre sem veszi, mert leckéiket megtanulják, sőt mikor már a legmélyén vannak a mocsárnak, a legnagyobb dicséretet kapják előmenetelükért és viselkedésükért az iskola részéről. A főhős felelősnek érzi magát a gyengeakarátú gazdag fiú egyik cselekményéért és ez viszi rá, hogy megszökjkék a színészekkel. Szinte más bűnéért vállalja a felelősséget. A regény játékos könnyedséggel megírt humoros munka, méltó Tersánszky Józsi Jenőhöz, aki azonban túlnagy író ahhoz, hogy a humornál maradjon. Az életet egy prizmán keresztül nézi, nagyokat mulat a ferdeségeken, mindez azonban nem ejti tévedésbe, mert világosan látja minnndennek értékét, s legfőképpen nagyszerű emberismerő. Élvezetes olvasmány, nem lehet a kézből letenni, s amellettt irodalmunknak újabb nagy nyeresége. (A.)

HARSÁNYI LAJOS:

FEJJELEL NAGYOBB MINDENKINÉL

SZENT
LÁSZLÓ
REGÉNYE

RÉVAI TESTVÉREK KIADÁSA

Felolós szerkesztő és kiadó: Dr. Possonyi László.